

چه کسی قابل ستایش است؟!.

ترجمه از دکتر محمد علی دهخدا

مهندس صید عالی
مرویر قانع
فاطمه علی دهخدا

۱۳۹۲

سرشناسه: مهناز صیدعالی، ۱۳۶۳ -

عنوان و نام پدیدآور: چه کسی قابل ستایش است؟! پژوهش در تفسیر عرفانی سوره حمد / نویندگان: مهناز صیدعالی ۱۳۶۳، پروین قانع ۱۳۶۵، فاطمه علی پوردهاقانی ۱۳۶۹.

مشخصات نشر: اصفهان: نشر دارخوین، ۱۳۹۲.

مشخصات ظاهری: ۱۵۲ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۷۰۲-۸۷-۲

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه

عنوان دیگر: پژوهش در تفسیر عرفانی سوره حمد.

موضوع: تفاسیر (سوره فاتحه)

موضوع: تفاسیر شیعه -- قرن ۱۴

شناسه افزوده: قانع، پروین، ۱۳۶۵ -

شناسه افزوده: علی پوردهاقانی، فاطمه، ۱۳۶۹

رده بندی کنگره: ۱۳۹۲/۱۲/BP۱۰۲ چ ۹۲۶ق/

رده بندی دیویی: ۱۸/۲۹۷

شماره ثبت کتابخانه ملی: ۳۲۵۶۶۵

چه کسی قابل ستایش است!؟

مهناز صیدعالی - پروین قانع - فاطمه علی پوردهاقانی

ناشر: دارخوین

ویراستار: نگار پرتوی

نوبت چاپ: اول

تیراژ: ۱۰۰۰

صفحه آرای: سیدرضا موسوی

حروف نگار: فاطمه السادات میرباقری، محبوبه آقاحسینی

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۷۰۲-۸۷-۲

فهرست

عنوان	صفحه
پیشگفتار.....	۱۱
مقدمه.....	۱۳
بخش اول: بیان مفاهیم و اصطلاحات	
حمد در لغت.....	۲۰
تسبیح.....	۲۱
ذکر.....	۲۲
شکر.....	۲۴
حمد در عرفان.....	۲۵
بخش دوم: حمد در آیات و شان و جایگاه آن	
حمد در آیات.....	۳۱
فضیلت حمد.....	۳۳
حمد پنج پیغمبر.....	۳۵
جایگاه حمد در قرآن.....	۲۶
محامد عقبا.....	۳۷
حمد و ستایش در روایات.....	۴۴
حمد آدم علیه السلام.....	۴۸
حمد حضرت موسی.....	۴۹

۵۰..... حمد عابد بنی اسرائیل

۵۲..... شأن نزول آیهی حمد

بخش سوم: جایگاه حمد در تفاسیر عرفانی قرن هفتم به بعد

۵۸..... معانی حمد در تفاسیر عرفانی

۵۹..... دلالت حروف حمد

۵۹..... ماهیت حمد

۶۱..... ارکان حمد

۶۱..... حامد کیست؟

۶۲..... تفاوت حمد و مدح

۶۶..... حمد بر نزول قرآن

۶۷..... تسبیح موجودات در آن

۷۱..... تفاوت کلمه حمد و تسبیح

۷۲..... اهداف حمد

۷۲..... تعلیم بندگان

۷۴..... افزایش معرفت

۷۵..... وجوب شکر منعم

۷۸..... معرفت نفس

۸۰..... حمد در حوامد

۸۰..... حمد در سوره فاتحه الكتاب

۸۲..... حمد در سورهی انعام

۸۴..... حمد در سوره کهف

۸۷..... حمد در سوره فاطر

۸۹..... حقیقت حمد

۹۰..... موضوعات حمد

۹۰	حمد: کلید باب پرستش
۹۱	حمد آغاز غرض بندگی
۹۲	حمد: رأس شکر
۹۶	برترین مراتب حمد
۹۸	ذکر
۹۹	ارباب حمد
۱۰۳	لام حمد
۱۰۹	آثار حمد
۱۱۰	انواع حمد
۱۱۳	حمد مطلق
۱۱۵	اقسام حمد
۱۱۹	طبقات حامدان
۱۲۵	الف و لام الحمد لله
۱۲۵	حقیقت ذکر
۱۲۶	کیفیت حمد
۱۲۹	استغفار تکمیل کننده حمد
۱۳۰	لوائ حمد بر دست پیامبر
۱۳۱	تنزیه خداوند از حمد حامدان
۱۳۲	حمد نهایت مراد و غایت مرام حامد
۱۳۳	تفاوت تسبیح و تحمید
۱۳۶	رابطه حمد و شکر
۱۳۸	همراهی ربوبیت با تحمید
۱۴۱	سخن آخر
۱۴۹	فهرست منابع

پیشگفتار:

حمد یکی از اساسی ترین ارکان اعتقادات مسلمانان و به ویژه عارفان می باشد که انعکاس گسترده ای بر آموزه های عارفان و مکاتب صوفی مسلک داشته است که بر گرفته از تفسیر این واژه در جای جای قرآن و روایات اهل بیت می باشد. و نخستین کلمات خداوند الحمد لله است. حمد در اصطلاح صوفیان عبارت است از: اظهار کمال محبوب ازلی به صفات جمال و نعوت جلال بر سبیل تعظیم و تبجیل و آثار یا از مرتبت جمع است بر جمع و یا از مرتبت فرق است بر فرق. چون حمد و ثناء مترتب است بر مضاعف کمال و مشاهده جمال، و سرمایه کمال هر کاملی، اثری از آثار کمال حق است، و پیرایه جمال هر بیعی، پرتوی از انوار جمال مطلق است، کشف ابعاد مختلف و باز پروری این واژه در تفاسیر عرفانی، آخرین از قرن هفتم به بعد از اهمیت ویژه ای برخوردار است. و با روش توصیفی - اسنادی به بیان جامه در مورد این اصطلاح و ارتباط منطقی این واژه خصوصاً در سور حوامد و در کل قرآن به صورت جامه می پردازد. چه همه ی مراتب موجودات چه موجودات روحانی یا جسمانی و عقلانی و حسی، ربان کمال و حالات خداوند را حمد و ستایش می کنند و در دنیا و آخرت بر حسب اصل فطرت و اقتضای انگریزی درونی او را می ستایند. و هیچ چیز وجود ندارد که ناطق به تحمید و تسبیح الهی نباشد اما انسان حقیقت حمد آنان را نمی یابد و اگر پرتوی از عرفان در وجودمان تابیدن گرفت زبان حمد کائنات را در می یابیم. و این نوشتار گامی به سوی افزایش معرفت انسان نسبت به حمد پروردگار می باشد که امید می رود به نتایج سودمندی دست یابد.

مقدمه:

کسانی که بر پله‌ی عشق، به تجربه‌ی غوطه‌وری در دریای حمد نائل می‌شوند و احاطه‌ی خداوند بر هر چیز را ادراک می‌کنند، بیشترین نزدیکی را به او دارند. و توجه آنها به غیر او معطوف نیست. دست یافتن به چنین تجربه و ادراکی رسیدن به مقام تسبیح است یعنی تسبیح حقیقی در مقام محو و فنا تحفه پیدا می‌کند و کسی که به ادراک آن برسد به دو جانبه بودن آن پی می‌برد.

چنانکه در عالم هیچ موجود نیست که به تسبیح و تحمید حق تعالی نپردازد شوق عرفان حق تعالی مرا بر آن واداشت تا حمد را در تفاسیر عرفانی متأخرین بررسی کرده، و به باز پروری آن پرداخته و تفسیر جامعی از حمد ارائه دهم. و حمد خداوند تبارک و تعالی در آغاز سوره‌ی فاتحه الکتاب بیانگر اهمیت این موضوع و توجه حق تعالی به این مهم است که خداوند اراده نمود تا توسط جمیع کائنات تحمید و تسبیح شود. و خلجان فکر را به هدایت افکار و ارشاد نسل آینده مرا بر آن داشت که در مقام تهیه‌ی پایان نامه قرآنی در زمینه حمد در تفسیر عرفانی قرن هفتم به بعد بر آیم و به پیشگاه همه‌ی مسلمانان جهان هدیه نمایم.

مضمون تحمید، اثبات صفات سزاست، و تمام اهل حق اثبات صفات سزاوارت را برای ذات او می‌کنند. پس به کلمه‌ی سبحان الله، که نفی صفات سلبیه است، تیری از دشمن حاصل می‌گردد، و به کلمه‌ی طیه‌ی «الحمد لله» که اثبات صفات ثبوتیه است، موافقت دوستان تحقق می‌پذیرد، و مدار قصر دین بدین دو رکن است و لا جرم به تسبیح که علامت تبراست نصف میزان پر گردد و به تحمید که نشانه‌ی تولا است، نصفی دیگر مملو شود.

تسیح فاضلتر از تحمید است، زیرا که در قرآن و حدیث هر جا که آن دو کلمه جمع گردیده، ذکر تسبیح بر تحمید مقدم است، پس بایستی که جناب الهی در کلام الله افتتاح به کلمه ی سبحان نماید.

مطلق حمد و ماهیت حمد از برای آن ذات بی بدیل و یکتاست و الحمد لله یعنی ظهور کمال و جمال حق مالی بر زبان بندگان، و از برای اغراضی این واژه بر زبان بندگان جاری می شود و آن معرفت بالله و جوب شکر منعم، تعلیم بندگان، معرفت نفس و غیره مراد است. و از مکمل حمد که همان استغفار است بختم به میان می آید. و از حمد عابد بنی اسرائیل، حمد پنج پیغمبر، محامد عقبا، و غیره سخن به میان می آید که در جای خود مفاهیمی تازه در حیطه تفسیر عرفانی این واژه می باشد.

و نیز از حضرت محمد صلی الله علیه و آله وسلم روایت شده است که: «حمد ردای خداوند رحمان است.» (بیهقی در الشعب به سنن حسام از ابن عباس آورده است) و نیز «نخستین کسانی که وارد بهشت می شوند حمادانی هستند که خداوند را در شادی و غم شکر می گذارند.» گفتار پیامبر خدا صلی الله علیه و آله وسلم بیانگر این مطلب است که فرمود: «هر کس بگوید: سبحان الله برایش ده حسنه است و کسی که بگوید: لا اله الا الله برایش بیست حسنه است، و کسی که بگوید: الحمد لله برایش سی حسنه است.»^۱

حمد عاقبت همه ثناهاست، یعنی ختم اثنیه و کمال ستایشها بدوست، و ازین جهت منسوب به عواقب امور است که و «آخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ»^۲ و آغاز غرض مایگی و عبادت است و عبادت فرع بر معرفت است که فرموده: «مَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ»^۳ نسبت مستقیم عبادت با معرفت دارد هر قدر معرفت و شناخت بیشتر باشد عبادت در کیفیت بهتر است تا آنجا که خدا را برای خدایش عبادت کند. اگر خاستگاه حرکت انسان به تسبیح حقیقی برای خدا، و مسیر و حرکت او الهام گرفته از رسالت های پیامبران، و تأسی به ایشان باشد، به یقین عاقبت نیکو خواهد

۱- توری، میرزا حسین، مستدرک الوسائل، ۵۱۲/۱.

۲- قرآن کریم، یونس / ۱۰.

۳- قرآن کریم، ذاریات/ ۵۶.

بود، و انسان را به سوی شکر و ستایش بر هدایت و برکت و بهشتی که نتیجه آن است و آن را دریافت خواهد کرد، سوق می‌دهد، زیرا پایان راهیمایی در راه خدا همان اطمینان و خشنودی است، و خدای تعالی بدان اشاره کرده و گفته است: «وَلَسَوْفَ يَغْفِيكَ رَبُّكَ قَتْرُضِي»^۱ - به زودی پروردگارت تو را عطا خواهد داد تا خشنود شوی. و نیز گفت: «يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ»^۲

و تفسیر عرفانی حمد از قرن هفتم به بعد حاوی مطالب ارزشمندی است که در این کتاب به بررسی جایگاه حمد در تفاسیر و متون عرفانی پرداخته و با خوض در آنها مطالبی را جمع آوری ساخته و با اضافه‌ی تحلیلات به آنها سعی گردیده اثری ماندگار برای آیندگان و پژوهشگران به جای گذاشته شود

^۱ قرآن کریم، ضحی/۵

^۲ قرآن کریم، فجر/۲۷.